

РОЛЬ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 3(34), с. 128–133

Право інтелектуальної власності стало визначальним фактором конкурентоспроможної підприємницької діяльності. Особливої актуальності набувають питання ролі права інтелектуальної власності у підприємницькій діяльності, дослідження яких надасть теоретичні та практичні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

На зламі тисячоліть науковцями усвідомлено, що саме інтелектуальна, творча діяльність забезпечуватиме економічний та соціальний розвиток суспільства. Крім того, в сучасних умовах, саме результати інтелектуальної, творчої діяльності стали визначальним фактором ціни виготовлення товарів та надання послуг. Саме результати інтелектуальної, творчої діяльності забезпечують досягнення господарською діяльністю економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, що, у свою чергу, визначає таку діяльність, як підприємництво.

Прикладом того, що економічно розвинені країни перейшли на інноваційну модель економіки, здійснили технологічний прорив і перетворилися на світових лідерів, є такі статистичні дані, які відображають співвідношення матеріальних та нематеріальних активів компанії. Так, якщо у 1982 р. загальний обсяг корпоративних активів у США близько 62 % складався з матеріальних об'єктів, то вже на початку 2000-х років ця цифра скоротилася до 30 % [4, 52]. Таким чином, економіка розвинених країн характеризується високотехнологічним типом національного виробництва, провідна технологія якого є наукоємною.

Водночас, стан національного підприємництва в Україні характеризується низкою проблем, серед яких: застосування застарілих технологій, відсутність упровадження новіт-

ніх досягнень науки і техніки, відрив сектору науки від виробництва, що зумовлює високу собівартість і низьку конкурентоспроможність вітчизняних товарів.

За таких умов, особливої актуальності набуває дослідження використання інтелектуальної власності у підприємстві та надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства, покликаного врегулювати відносини у цій сфері.

Необхідно зазначити, що незважаючи на те, що проблемам правової охорони інтелектуальної власності у національній правовій науці присвячено значну кількість досліджень, аспекти використання права інтелектуальної власності у господарській діяльності, зокрема, у підприємстві, на сьогодні є недостатньо дослідженими.

З огляду на зазначене, розглянемо роль права інтелектуальної власності у підприємницькій діяльності, визначимо ознаки, які виокремлюють підприємницькі відносини у сфері інтелектуальної власності з-поміж господарських відносин у цій сфері.

Ураховуючи те, що відносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються приватною, цивільно-правовою природою, у контексті нашого дослідження необхідно виокремити саме підприємницькі відносини у сфері інтелектуальної власності, які, у свою чергу, є складовими господарських відносин. Одразу вважаємо за доцільне наголоси-

ти, що питання розмежування цивільних та господарських відносин є одним із дискусійних питань, на яке не має одностайної відповіді серед національних науковців.

Так, за визначенням О. М. Вінник, господарські правовідносини — це врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають у сфері господарювання щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або організації/керівництва такою діяльністю, характеризуються особливим суб'єктивним складом, а також поєднанням організаційних та майнових елементів [1, 27–28].

Далі у цій праці зазначаються такі ознаки господарських правовідносин: 1) сфера виникнення — господарські системи різного рівня; 2) урегульованість за допомогою господарсько-правових норм; 3) особливий суб'єктивний склад (обов'язковим учасником цих відносин є суб'єкт господарювання — індивідуальний підприємець або господарська організація); 4) об'єкт — майно у формі речей і безтілесного майна/матеріальних активів, необхідне для безпосередньої організації та здійснення господарської діяльності; 5) зміст — суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів господарювання й суб'єктів організаційно-господарських повноважень та інших учасників господарського життя, визначені нормативно-правовими актами; 6) поєднання майнових та організаційних елементів; 7) віддзеркалення в господарських правовідносинах публічних інтересів та приватних інтересів; 8) підстави виникнення, зміни та припинення: юридичні факти, що можуть бути різних видів; 9) значний ступінь державного регулювання (з боку держави із застосуванням відповідних правових форм і методів) у поєднанні з локальним регулюванням (самими суб'єктами господарювання, власниками їхнього майна) [1].

Аналіз порушеної проблематики, на нашу думку, доцільно продовжити дослідженням сутності категорій “підприємництво” та “право інтелектуальної власності” та того, як ця категорія спрацьовує у підприємницькій діяльності. Задля цього необхідно дослідити ті ознаки, які визначають певну господарську діяльність як підприємництво.

Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України (далі — ГК України) підприємництвом є господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних та соціальних результатів, з метою отримання прибутку, а суб'єкти підприємництва є підприємцями [2].

У науковій літературі зазначається, що підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1, 12].

Так, професор Н. О. Саніахметова зазначає, що підприємницька діяльність — це спрямована на одержання прибутку економічна діяльність щодо виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, що має самостійний та ініціативний, творчий та інноваційний, систематичний та ризиковий, правомірний та соціально відповідальний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність. Визначальними для характеристики підприємництва є його класифікація: 1) за критерієм предмета — виробниче і комерційне; 2) за критерієм суб'єкта — здійснюване фізичними особами та юридичними особами [5, 10].

Більш широкий погляд на категорію підприємництва має В. Гайворонський, який зазначає, що підприємницька діяльність — це особлива господарська діяльність, творчопошукова, новаторська, пов'язана з виробленням нових ідей і заходів для досягнення мети. Вона відрізняється від просто репродуктивної діяльності для одержання відомих результатів відомими заходами [3, 8].

З огляду на зазначене, можна визначити такі ознаки господарської діяльності: діяльність щодо виробництва товарів (надання послуг); самостійність; ініціативність; творчість; інноваційність; систематичність; ризиковість; правомірність; соціальна відповідальність; спрямованість на досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

У контексті нашого дослідження, важливим є висновок про те, що національні нау-

ковці сходяться на думці, що підприємницька діяльність є творчою, інноваційною, новаторською, тобто пов'язаною з виробленням нових ідей і заходів для досягнення мети. Зазначений висновок дає підстави для розгляду підприємництва як діяльності, що нерозривно пов'язана із інтелектуальною, творчою діяльністю.

У свою чергу інтелектуальною, творчою діяльністю створюються результати, які, у разі їх відповідності установленим умовам правової охорони та державної реєстрації (щодо об'єктів права промислової власності), набувають статусу об'єктів права інтелектуальної власності. Саме передбачена законом сукупність немайнових (особистих) та майнових прав на ці об'єкти становить зміст права інтелектуальної власності. Зокрема, ст. 418 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) установлено, що право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності (далі — ОПІВ), визначений ЦК України та іншим законом [6].

Ураховуючи те, що підприємницька діяльність є видом господарської діяльності, припускаємо, що вона характеризуватиметься тими самими ознаками, що й господарська, із певними особливостями, обумовленими тим, що підприємницька діяльність здійснюється з метою одержання прибутку. Ураховуючи зазначене, можна виокремити такі ознаки підприємницьких відносин у сфері інтелектуальної власності:

1) сфера виникнення — господарсько-правові відносини, пов'язані з використанням прав інтелектуальної власності;

2) урегульованість господарсько-правовими нормами, а також нормами права інтелектуальної власності. Система цих норм становить загальні норми, передбачені у законах, які визначають порядок набуття, розпорядження, припинення та захист прав інтелектуальної власності, а також спеціальні, які визначають порядок використання інтелектуальної власності у підприємницькій діяльності;

3) суб'єктний склад, обов'язково містить суб'єкт підприємницької діяльності. Такий

суб'єкт може виконувати як активну роль у цих правовідносинах — (виробляти товар (надавати послугу) із використанням інтелектуальної власності, або комерціалізувати інтелектуальну власність (відчужувати права чи видавати ліцензії), так і пасивну роль — виступати споживачем товарів (послуг) із використанням інтелектуальної власності чи набувачем прав інтелектуальної власності. Причому споживання товарів (послуг) із використанням інтелектуальної власності чи набуття прав інтелектуальної власності вважатиметься підприємницькою діяльністю лише в разі, якщо ці товари (послуги) чи права набуваються не для задоволення власних потреб, а з метою подальшого перепродажу.

Принагідно можна зазначити, що суб'єктами інтелектуальної, творчої діяльності (авторами, творцями, винахідниками) можуть бути лише фізичні особи, тоді як суб'єктами права інтелектуальної власності можуть бути юридичні і фізичні особи. Зазначене зауваження є вкрай важливим для дослідження ролі права інтелектуальної власності у підприємстві, оскільки установлення правового статусу суб'єктів цих правовідносин дає змогу, по-перше, конкретизувати обсяг прав та обов'язків, які належать кожному учаснику, а по-друге, розмежувати відносини підприємства, трудові відносини (трудова функція у яких передбачає створення ОПІВ) та інші цивільні відносини щодо створення об'єктів права інтелектуальної власності за замовленням. Отже, визначальним чинником, який дає змогу розмежувати підприємницькі правовідносини щодо інтелектуальної власності, є їх суб'єктний склад, який завжди матиме у своєму складі суб'єкта підприємства;

4) об'єкт — майнові права інтелектуальної власності. Підприємницькі відносини передбачають використання лише майнових прав інтелектуальної власності, оскільки ці права можуть відчужуватись, тобто є товаром, щодо якого може здійснюватись підприємницька діяльність, тоді як немайнові (особисті) права є невідчужуваними, а отже не можуть бути об'єктом господарського обігу;

5) зміст — суб'єктивні майнові права інтелектуальної власності (право на використання ОПІВ; виключне право дозволяти використання ОПІВ; виключне право перешкоджати неправомірному використанню ОПІВ, у тому числі забороняти таке використання, та обов'язки суб'єктів підприємництва у цій сфері (наприклад, обов'язок власника патенту дати дозвіл (видати ліцензію) на використання винаходу (корисної моделі) власнику пізніше виданого патенту, якщо винахід (корисна модель) останнього призначений для досягнення іншої мети або має значні техніко-економічні переваги і не може використовуватися без порушення прав власника раніше виданого патенту, а також обов'язок власника патенту сплачувати відповідні збори за підтримання чинності патенту і добросовісно користуватися правами, що випливають з патенту, визначені нормативно-правовими актами;

6) відображення в підприємницьких правовідносинах щодо інтелектуальної власності публічних інтересів (примусова ліцензія — з метою забезпечення здоров'я населення, оборони держави, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства Кабінет Міністрів України може дозволити використання запатентованого винаходу (корисної моделі) визначений ним особі без згоди власника патенту (декларативного патенту) у разі його безпідставної відмови у видачі ліцензії на використання винаходу (корисної моделі) та приватних інтересів (використання інтелектуальної власності як засобу підвищення прибутковості підприємництва);

7) підстави виникнення, зміни та припинення: юридичні факти, що можуть бути різних видів (наприклад, набуття прав інтелектуальної власності на підставі рішення про державну реєстрацію факту передання винахідкових майнових прав).

Таким чином, можна стверджувати, що підприємницькі відносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються низкою ознак, які виокремлюють її з-поміж підприємницької діяльності. Серед таких ознак основними є: особливий суб'єктний склад, наділений правами інтелектуальної

власності, зміст та об'єкт зазначених правовідносин.

Отже, *підприємницьку діяльність у сфері інтелектуальної власності* можна визначити як господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами підприємництва, які наділені суб'єктивними правами та обов'язками у сфері інтелектуальної власності для досягнення економічних та соціальних результатів, з метою одержання прибутку, шляхом реалізації майнових прав інтелектуальної власності.

Досліджуючи роль права інтелектуальної власності у підприємстві слід зазначити, що права інтелектуальної власності, з одного боку, можуть виступати фактором, який обумовлює підприємницьку діяльність (є ефективним інструментом у конкурентній боротьбі), з другого боку, ці права є товаром, щодо якого може здійснюватися підприємницька діяльність.

Проаналізуємо окремо зазначені характеристики права інтелектуальної власності у підприємстві. Досліджуючи права інтелектуальної власності як фактор, що обумовлює підприємницьку діяльність, необхідно виокремити основні етапи, на яких проявляється право інтелектуальної власності.

На першому етапі право інтелектуальної власності виступає як засіб правової охорони інноваційних товарів (послуг). У даному випадку ми можемо говорити про використання таких об'єктів права інтелектуальної власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки чи комерційні таємниці. Також, з метою рекламування зазначених інноваційних товарів та їх індивідуалізації з-поміж інших аналогічних товарів, використовують торговельні марки та інші комерційні позначення.

Використання зазначених ОПІВ у підприємницькій діяльності має свої особливості, які залежать від об'єкта (продукт чи процес), який зареєстровано як винахід чи корисна модель. Крім того, необхідно враховувати законодавство, яке врегульовує певні види підприємницької діяльності та вимоги, які ним встановлюються, напри-

лад необхідність отримання патенту чи ліцензії*.

На другому етапі право інтелектуальної власності використовується як інструмент захисту виведення товару на ринок. Тут іде мова про інноваційні способи ведення бізнесу, креативні підходи до пошуку цільової аудиторії — споживача. На сьогодні українське законодавство, на противагу законодавства Сполучених Штатів Америки, не дає можливості отримати правову охорону бізнес-методів як винаходи чи корисні моделі, проте і не позбавляє можливості забезпечити правову охорону таких результатів інтелектуальної діяльності шляхом установаження правового режиму комерційної таємниці.

Третій етап, на якому може бути використано право інтелектуальної власності, це, власне, етап, який слідує за виведенням інноваційного товару на ринок, тобто коли право інтелектуальної власності стає інструментом регулювання ринку, зокрема його монополізації. Як правило, це стосується патентних прав, завдяки яким власник виключних майнових прав на винахід перешкоджає іншим суб'єктам здійснювати підприємницьку діяльність, пов'язану із реалізацією товарів (наданням послуг) на певному сегменті ринку, мотивуючи це можливістю порушення його патентних прав.

Така стратегія “патентної облоги” особливо часто використовується японськими компаніями, які обирають ефективний патент фірми-конкурента та блокують його десятками вузькоспеціалізованих патентів суміжного характеру. У результаті такої діяльності конкурент, не бажаючи порушити права інтелектуальної власності третіх осіб, втрачає змогу його розвивати [7, 273].

Далі проаналізуємо права інтелектуальної власності як товар, щодо якого може здійснюватися підприємництво. Майнові права на об'єкти інтелектуальної власності мають ознаки товару, оскільки вони є продуктом праці і можуть мати ціну [7, 18].

* В даному випадку розуміється ліцензування відповідно до Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”.

Якщо вище ми досліджували використання інтелектуальної власності під час виробництва матеріальних об'єктів (товарів чи послуг), то тут ми розглянемо підприємницьку діяльність щодо нематеріальних об'єктів, якими є права інтелектуальної власності. Тобто, поряд із виробництвом і реалізацією товарів, у яких втілено ОПІВ, підприємець має змогу реалізовувати власне ОПІВ.

Правове рулювання відносин щодо реалізації ОПІВ зумовлює необхідність укладання договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Чинне законодавство надає широкий спектр способів передання прав інтелектуальної власності, проте їх суть зводиться до того, що власник прав може або повністю відчужувати об'єкти інтелектуальної власності, або надати право на його використання. Договорами, згідно з якими відчужуються об'єкти інтелектуальної власності, є договори про передання виключних майнових прав. Такі договори можуть укладатись лише між юридичними та фізичними особами. Таким чином, стороною договору не можуть виступати філії та представництва, оскільки вони не є юридичними особами.

З огляду на зазначене, можна констатувати, що певні суб'єкти підприємництва можуть здійснювати свою підприємницьку діяльність виключно у спосіб реалізації створених нею об'єктів інтелектуальної власності.

Підсумовуючи проведений аналіз, маємо підстави для висновку про те, що **підприємницьку діяльність у сфері інтелектуальної власності** можна визначити як господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами підприємництва, які наділені суб'єктивними правами та обов'язками у сфері інтелектуальної власності, для досягнення економічних і соціальних результатів, з метою одержання прибутку, шляхом реалізації майнових прав інтелектуальної власності.

Досліджуючи роль права інтелектуальної власності у підприємстві слід констатувати, що права інтелектуальної власності можуть виступати фактором, який зумовлює підприємницьку діяльність (є ефектив-

ним інструментом у конкурентній боротьбі). У цьому аспекті право інтелектуальної власності може бути реалізоване на трьох етапах: створення інноваційного товару (послуги), виведення інноваційного товару (послуги) на ринок та регулювання ринку. Також, право інтелектуальної власності може виступати як товар щодо якого здійснюється підприємництво.

Література

1. Вінник О. М. Господарське право: Навч. посіб. — К.: Всеукр. асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. — 766 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Офіц. вісн. України. — 2003. — № 11 (28.03.2003). — Ст. 462.

3. Господарське право України: Підруч. для студ. юрид. спеціальн. вищих закл. освіти / В. Гайворонський, В. Жушман, Н. Погорецька та ін.; За ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жушмана. — Х.: Право, [2005]. — 384 с.

4. Ідріс Каміл. Інтелектуальна власність — потужний інструмент економічного зростання. — К.: Прок-бізнес, 2006. — 372 с.

5. Саніахметова Н. О. Господарське право України: Навч. посіб. — Х.: “Одіссей”, 2005. — 608 с.

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Офіц. вісн. України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

7. Цибульов П. М., Чоботарьов В. П., Зінов В. Г., Суїні Ю. Управління інтелектуальною власністю: За ред. П. М. Цибульова: Монографія — К.: К.І.С., 2005. — 448 с.

8. Цибульов П. М. Основи інтелектуальної власності: Навч. посіб. — К.: Ін-т інтелект. власн. і права, 2005. — 108 с.

Проаналізовано ознаки підприємницької діяльності у сфері інтелектуальної власності та дано визначення цього поняття. Досліджено роль права інтелектуальної власності у підприємстві та установлено, що воно може виступати фактором, який зумовлює підприємницьку діяльність, та товаром, щодо якого здійснюється підприємництво.

Проанализированы признаки предпринимательской деятельности в сфере интеллектуальной собственности и дано определение этого понятия. Исследована роль интеллектуальной собственности в предпринимательстве и установлено, что оно может выступать фактором, который обуславливает предпринимательскую деятельность и товаром, относительно которого осуществляется предпринимательство.

The article analyzes the characteristics of entrepreneurial activity in the area of intellectual property and provides a definition of this concept. The role of intellectual property in the business and found that it can act as a factor that makes business and product with respect to which the business.

Надійшла 24 травня 2012 р.